

Maria Karazlateva

(Sofia, National Institute of Immovable Cultural Heritage)

The Exposition Environment of the Memorable Locations Related to the Enlightener from Kotel Priest Stoyko Vladislavov – St. Sophronius, Bishop of Vratsa

Abstract: The paper deals with an effort attempted in the contemporary Bulgarian cultural space at presenting fragments of locations and topoi bound by a common subject and representing distinct related topics – *The Life of the Historical Figure Priest Stoyko Vladislavov, the Enlightener and Teacher from Kotel – Monk Seraphim – Sophronius, Bishop of Vratsa – St. Sophronius, Saint of the Bulgarian Orthodox Church*. This attempt was undertaken as a kind of specialised integral public development structure that would bring together places, objects and artifacts which embody common values.

To refer to such spaces intended to present complex themes from our cultural heritage, I propose the term *exposition environment*. The development and presentation parameters of this environment will be easily recognisable as distinct elements in a general development environment, both urban and non-urban, including artifacts located in Bulgaria and beyond the state borders.

The paper presents the structure of these locations and objects as artifacts of the particular exposition environment.

The paper offers an analytical commentary on the historical significance and current state of each of them, as well as their potential as elements in the new thematically integrated exposition structure whose purpose is to provide the necessary conditions for an integral exposition environment.

Мария Каразлатева

(София, Национален институт за недвижимо културно наследство - НИНКН)

Експозиционната среда на паметните места, свързана с котленския просветител поп Стойко Владиславов – св. Софроний, епископ Врачански

Устройството на територията идентифицира местата.
Архитектурата ги онагледява.
Експозиционната среда ги оценява и обозначава.

В такъв план следва да се представя контекстуалната свързаност между местата и събитията, посредством които историческата личност се идентифицира във времето и пространството, за да стане възможно тази свързаност да бъде остойностена и трансформирана в общностна памет.

Целта на всяка експозиционна стратегия е да разшири ценностния контекст на паметта като структурира пространствено, функционално, информационно и знаково автентичните ѝ компоненти в интегрирана събитийна експозиционна среда. Понятието „експозиционна среда”, което въвеждаме, поставя разбирането за жизнената среда (патримониума) изобщо, в значението ѝ на единен, цялостен мащабен артефакт (например: градът, зоната, регионът и пр.) с динамично изменящи се параметри на компоненти, структури и визии. Същевременно то функционира като перманентно актуализираща се оценка на ценностните аспекти на компонентите на паметта така, че те да получават стойност и статут на културно наследство.

Експозиционната среда е исторически необходимото средство (инструмент) за идентифициране, представяне и транслиране на ценности и памет във времето, в условията, и дори посредством непрекъснато променящите се пространствени параметри на жизнената среда.

В исторически план експозиционната среда представя жизнената като (съ)битийна, а двете в интегративния им аспект като (съ)битиен артефакт – топос. В случая, става въпрос за възможността за оформяне на експозиционна среда, която да представи в разширен ценностен контекст структурата на исторически интегрираната личност: Стойко Владиславов – поп Стойко – игумен на Къпиновския манастир в Търновското Светогорие – митрополит Софроний, епископ Врачански – св. Софроний Врачански, светител на Българската православна църква. Разбирането ни за ролята и значението на експозиционната среда като инструмент за представяне на (съ)битийната природа на топосите като компоненти на паметта, се подкрепя и от Словото на самия разказ на епископ Софроний в знаменитата му автобиография „Житие и страдания грешного Софрония”. В хронологична последователност той е описал със завладяваща подробност и нагледност автентичните места и свързаните с тях епизоди и емоционални преживявания. Примерът на това собствено житие-описание носи поука за значението на осъзнатата връзка между личностно-действието, топографското и историческото в живота на цивилизования човек изобщо през всички времена. Тъкмо тази документална страна в прецизното поп-Стойково житие-описание съдържа ценни сведения за целите и задачите на експозиционната среда. Днес можем да идентифицираме следи и фрагменти от тях в Котел, в църквите и селата в Карнобатския район, в Къпиновския манастир, във Враца и Врачанско, в Румъния и др., да ги обозначим, защитим и представим като обобщен артефакт на експонирано културно и историческо наследство.

Структурата на експозиционната среда може да обхваща различни устройствени, исторически, информационни равнища, и може да конструира артефактите в определен ценностен контекст. Той отразява съчетаването на приемствеността на устойчивите компоненти на традиционната култура и на историческите пространства с неизбежната необходимост от процесите на адаптирането и обновяването им, по насоките и стандартите в съвременните съчетани културни и устройствени политики.

Този е подходът на методология за формиране на експозиционна среда, която визира селищата и територията като исторически (съ)битиен артефакт, определя параметрите за оразмеряване на паметта в разпознаваема ценностно-свързана структура. Концепцията за тяхната устройствена, функционална, контекстуална, информационна свързаност функционира като експертиза и оценка за определяне на актуалното състояние, на степента на въздействие на мястото и на изграждащите го компоненти като индикатори на паметта. Това спомага за постигане на системна свързаност между отделните исторически ценности и топосите им, функционира като типологична разновидност на урбанизма. Проектните му параметри биха били предмет на „Специализиран план за устройство на експозиционната среда като съвкупност от отделните места и историческите обекти: функциите им, символиката, паметният им капацитет“. Основа е именно избраната ценностна контекстуална свързаност между параметрите, разпознавани като местата на паметта със силно въздействие за формиране на съвременна личностна и общностна идентичност.

След като представих в обобщен вид споделяните от мен принципи в устройствения подход на опаметяването – оформяне на конкретна *експозиционна среда*, бих искала да поставя темата за местата, споменати в самото автобиографично поп-Стойково жизнеописание, в центъра на сферата на свързаността на техните топографски, пространствени и средови параметри. Те функционират като повествователни и акцентирани идентификатори на различни периоди от жизнеописанието:

- котленският, на поп Стойко Владиславов;
- монашеският, на книжовния монах и игумен на Къпиновския манастир Серафим;
- епископският, на Софроний, епископ Врачански;
- каноничният на БПЦ, на св. Софроний Врачански.

1. *Местата на Началата (котленски просветителски и книжовен период):*

- мястото на родната къща;
- родното място Котел;
- църквата „Св.Петър и св.Павел“.

2. *Местата на Утвърждаването (котленски регионален и монашески книжовен период):*

- карнобатските села;
- Къпиновският манастир, В. Търновско;
- с. Арбанаси (известно ли е мястото на пребиваване – църква или манастир...?);
- Врачанската Св. Митрополия;
- Видинската Св. Митрополия;
- Манастирът „Черника“ край Букурещ - „Къде се е намирал и какъв е бил патрона му?“, където преминават последните години и времето на висша духовност и активна книжовност на великия котленски и български свещено-просветител.

3. *Мястото на вечната Памет (исторически и каноничен период):*

- заличеният гроб на Софроний - епископ врачански в манастира „Черника“, но знайното място на изчезналия манастир в днешния Букурещ (...Знае ли се къде е бил там?; Дали има следа за това място?; Някой посещавал ли го е поклоннически някога?)

- Какво е отношението на Българската православна църква по въпросите на паметта за св. Софроний, местата и статуса на експозиционната им среда; виждането и каноничните изисквания за подходящото им оформяне?...

Всички тези места са в контекстуална, историческа и ценностна свързаност в сферата на т.н. нематериално културно наследство. Когато свързаностите получат и своето топографски автентично материално потвърждение, те му придават реалност.

Предмет на настоящото представяне са паметните места за поп Стойко Владиславов в гр. Котел:

1. Мястото на родната къща е идентифицирано, макар самата тя да не съществува.

Констативен коментар:

Това място е обозначено с поставена плоча на източната фасадна част на сградата на Общината.

2. Църквата „Св. Петър и св. Павел” – основен и много важен обект, не само за местната, но преди всичко за националната памет. На същото акрополно място в културния и исторически ландшафт на града се е намирала старата едноименна църква, чийто настоятел е поп Стойко Владиславов.

В 1765 г. като свещеник и настоятел на храма, той прави двата преписа на светата Паисиева славна История българска, с което се пуска първият лъч на светлината на епохалното българско национално формиране и Възраждане.

В тази църква, до построяването на Пантеона на централния градски площад, в подножието на естествено извисеното акрополно място на църквата, в специално ковчеже – като сакрална реликва на националното поклонничество, са пазени преместените от Румъния кости на Г. Ст. Раковски. По майчина линия този национален герой и революционер е близък сродник на поп Стойко и на знаменития капитан Георги Мамарчев, участник в известната в българската история „Велчова завера“ – патриотично съзаклятие на българите от XIX в. за освобождението България от османското господство. В двора на църквата, прилежащо от източната ѝ страна, доскоро бяха запазените други важни носители и преносители на автентична памет – старите надгробни плочи (цели стели от мрамор или гранит) на котленци с епитафи (посветителни надписи), сред които и тази на сестрата на Г. Ст. Раковски - възпятата в котленския градски фолклор - Нанка Търпанова по мъж, и позната с прозвището „Търпанка” сред днешните котленци. За запазването на тези стари надгробни знаци като автентична и индикативна за градската родова и общностна памет, не са положени необходимите мерки за защитата им от посегателства и заличаване. Има сериозни сигнали, макар и официално премълчавани, за загубата на този вид градска памет – родова, хронологична, книжовна, художествена и пр. Изследването на мотивите за подобен поразителен по дързостта си акт, следва да е важна задача за полицията и прокуратурата, също и за общинското управление и котленското гражданство.

Констативен коментар (1):

Не е направено адекватно експониране на знаменателното значение на мястото на църквата в местната и националната история, както и на поп Стойко Владиславов и светеца на Българската православна църква – св. Софроний Врачански, канонизиран с писмен акт на Негово Светейшество патриарх Кирил на 31.12. 1964 г.

Именно сега е моментът да се извърши необходимото, тъй като в Националния институт за недвижимо културно наследство (НИНКН) постъпи една доста обезпокоителна с непълнотата и неадекватността си заявка за художествена намеса в историческия храм „Св. Петър и св. Павел“, паметник на българското просветителско и възрожденско дело.

Във връзка с начинанието на днешното църковно настоятелство на храма е необходимо да се изготви планово задание с обстойно проучване за паметния капацитет на храма в интериор и екстериор, да се представи концепция за експозиционна тематика и стратегия за представянето ѝ като среда на многопластова историческа памет.

При добро и задълбочено разбиране от страна на Българската патриаршеска църква (БПЦ), на Сливенската, Великотърновската, Видинската и Врачанската света митрополия, на храмовото църковно настоятелство и на Общината, може и да си струва обявяването на национален конкурс, пробуждащ интереса на младото поколение към философията на смисъла, значението и дълга за опазване на културното и историческото наследство на Котел като общочовешка ценностна реликва и хуманистична свързаност.

Констативен коментар (2):

Намирам за повече от наложително достойното отбелязване на църквата „Св.Петър и св.Павел“, от която след поп-Стойковия препис на Паисиевата книжица - История, се смята началото на Българското национално възраждане и формиране на съвременната европейска идентичност на българската история.

С днешна дата като българи отново сме изправени пред усилието за отстояване и укрепване на историческото ни право и длъжност на радетели и съзидатели на ценностите на съвременната европейска цивилизация. Сред заслужилите българи в този процес безспорно се нарежда котленецът и светецът на Българската православна църква поп Стойко Владиславов – св. Софроний Врачански.

3. Бюст-паметникът на св.Софроний – епископ Врачански, обърнат към съвременниците с благославящия жест на духовен наставник на котленци и на българите от всички поколения и времена, понастоящем поставен в малката ъглова градинка в долната южна зона на града, между ул. “Капитан Вълков“ и главната градска улица “Г. Ст. Раковски“.

Констативен коментар:

Известната архивна фотоснимка на главната фасада на новопостроената в края на XIX и началото на XX в. сграда на община Котел е доказателството за автентичното място на споменатия бюст-паметник, разположен в централната ос на сградата. Заедно с монтираните симетрично от двете му страни стели от тъмен камък, с вдълбани имената на загиналите по бойните полета за национално освобождение и единение, представляват мащабно въздействаща симбиоза между мемориална и архитектурно завършена центрирана по ос композиция. Тази композиция е подчертана от стъпаловидно следващите една над друга площадки спрямо нивото на централния градски площад. Композицията е същевременно и централна на главната фасада на сградата на Общината. Тя става и основен структуриращ фактор в устройственото оформяне на площада с паметника на Г. Ст. Раковски и на котленските възрожденци, а също и на симетричната западна главна фасада на Пантеона.

Връщането на бюст-паметника на оригиналното му място ще бъде не само реставрация на автентичността, но и реабилитационен етически жест към котленското и

националното гражданство, които в продължителен период на време и с трудно обясними днес мотиви, са били лишени от смисъла и силата на въздействието му. Въпросът има отношение и към сензитивното качество на експозиционната среда, в представянето на паметта за великото просветно дело на котленското будителство, което далеч надхвърля локалния си корен и оказва ярко интелектуално и културно въздействие в развитието на европейския изток и на свързаните с него световни културни пространства. Поуката за тази му роля е открита за хората на 21-то столетие и разкрива постижими възможности пред всички нас. Личността на поп Стойко е пример за самонаблюдение в процеса на житейските реалности, които превръщат бремето на обичайно съпътстващите ги битийни страдания и натрупването на жизнен опит в духовен ресурс, и надмогване на често пъти илюзорните ни оценки за тяхната същностна природа и конкретика.

* * *

Българската общественост и котленското гражданство трябва да станат настоятели за изготвянето на цялостна концепция за превръщането на Котел в национално паметно средище и в столица на честванията на Деня на народните будители:

1-ва група акценти:

- национален събор с представителни цели тематични програми и научни сесии на всички университети;
- изнесени летни катедри на български, европейски и др. университети по значими за развитието на страната, общността и света въпроси и теми;
- изнесен летен Панаир на българската книга;

2-ра група:

- национален семинар „Св. Софроний-епископ Врачански“ на Духовната академия и на Националния църковен археологически и исторически музей, посветен на мисията на котленското духовенство в българския религиозен и обществен живот;

3-та група:

- изготвяне на специализиран устройствен план – концепция за изграждане и оформяне на експозиционна среда за паметните места и обекти, свързани с живота и делото на котленските възрожденци и просветители в гр. Котел и топосите на историческото им влияние.